

Уральский федеральный университет
имени первого Президента России Б. Н. Ельцина
Естественно-гуманитарный университет, г. Седльце, Польша

Меморативные ландшафты малых городов России и Польши

Сборник научных трудов

Екатеринбург
Издательство Уральского университета
2022

Uralski Uniwersytet Federalny im. pierwszego prezydenta Rosji B. N. Jelcyna
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Polska

Krajobrazy pamięci małych miast Rosji i Polski

Zbiór artykułów naukowych

Jekaterynburg
Wydawnictwo Uniwersytetu Uralskiego
2022

УДК 069+304.4+316.7+711.435+908+911.53+930.25
ББК 63.3+71.4+79

*Издание поддержано грантом Российского научного фонда № 21-18-00418,
<https://rscf.ru/project/21-18-00418>*

Редакционная коллегия:

Л. Н. Мазур, доктор исторических наук, доцент (гл. редактор)

Д. Магера, доктор истории, профессор (гл. редактор)

М. Н. Вандышев, кандидат социологических наук, доцент

Н. В. Веселкова, кандидат социологических наук, доцент

С. Леончик, доктор истории, профессор

Е. В. Прямыкова, доктор социологических наук, профессор

О. Н. Шихова, кандидат социологических наук

Рецензенты:

Н. Е. Симбирцева, доктор культурологии, зав. кафедрой философии,
социологии и культурологии Уральского государственного
педагогического университета

Дариуш Рымар, доктор хаб., Государственный архив
в г. Гожув-Велькопольский

Меморативные ландшафты малых городов России и Польши :
сб. науч. тр. / Под ред. Л. Н. Мазур, Д. Магера. – Екатеринбург : Изд-во
Урал. ун-та, 2022. – 306 с. – Текст : непосредственный.

ISBN 978-5-7996-3395-0

В сборнике представлены статьи исследователей из России и Польши, посвященные проблемам формирования и развития меморативного ландшафта малых городов с акцентом на изучении роли музеев, архивов и библиотек в этом процессе. Реализуя функции институтов памяти, они работают на локальную идентичность, способствуя взаимодействию различных культур памяти (исторической, культурной, документальной; социальной, поколенческой и др.), выступают точками притяжения и генерации инновационной активности, придавая новое качество городской среде.

Сборник предназначен для культурологов, историков, социологов, архивистов, музеев, интересующихся теоретическими и методическими вопросами изучения меморативного пространства малых городов, а также его проекций в прошлое и будущее.

УДК 069+304.4+316.7+711.435+908+911.53+930.25
ББК 63.3+71.4+79

ISBN 978-5-7996-3395-0

© Уральский федеральный университет, 2022

UDC 069+304.4+316.7+711.435+908+911.53+930.25
LBC 63.3+71.4+79

*Publikacja została sfinansowana z grantu Rosyjskiej Fundacji Nauki
nr 21-18-00418, <https://rscf.ru/project/21-18-00418>*

Zespół redakcyjny:

L. N. Mazur, dr nauk historycznych, prof. UrFU (gł. redaktor)
Dariusz Magier, dr hab. nauk humanistycznych, prof. UPH (gł. redaktor)
M. N. Wandyszew, kandydat nauk socjologicznych, prof. nadzw.
N. W. Wiesielkowa, kandydat nauk socjologicznych, prof. nadzw.
Sergiusz Leończyk, dr hab. nauk humanistycznych, prof. UPH
E. W. Prjamikowa, dr nauk socjologicznych, prof.
O. N. Szichowa, kandydat nauk socjologicznych

Recenzenci:

N. E. Simbirtsewa, dr kulturoznawstwa, kierownik Katedry Filozofii, Socjologii
i Kulturoznawstwa Uralskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego
Dariusz Rymar, dr hub., Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim, Polska

Krajobrazy pamięci małych miast Rosji i Polski : zbiór artykułów
naukowych / red. L. N. Mazur, D. Magier. – Jekaterynburg : Wydawnictwo
Uniwersytetu Uralskiego, 2022. – 306 s. – Tekst: bezpośredni.

ISBN 978-5-7996-3395-0

Zbiór zawiera artykuły badaczy z Rosji i Polski poświęcone kształtowaniu się i rozwojowi krajobrazu pamięci małych miast z naciskiem na badanie roli muzeów, archiwów i bibliotek w tym procesie. Realizując funkcje instytucji pamięci, działają na rzecz tożsamości lokalnej, promując wzajemne oddziaływanie różnych kultur pamięci (historycznej, kulturowej, dokumentalnej, społecznej, pokoleniowej itp.), pełnią funkcję punktów przyciągania i generowania innowacyjnej aktywności, nadając nową jakość środowisku miejskiemu.

Zbiór przeznaczony jest dla kulturoznawców, historyków, socjologów, archiwistów, muzealników zainteresowanych teoretycznymi i metodologicznymi zagadnieniami badania przestrzeni pamięci małych miast oraz jej projekcjami w przeszłości i przyszłości.

UDC 069+304.4+316.7+711.435+908+911.53+930.25
LBC 63.3+71.4+79

ISBN 978-5-7996-3395-0

© Uralski Uniwersytet Federalny, 2022

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие	12
-------------------	----

Раздел 1.

ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ И КУЛЬТУРА ПАМЯТИ МАЛОГО ГОРОДА

<i>Мазур Л. Н.</i> Малые города России: особенности формирования историко-культурного ландшафта	20
<i>Веселкова Н. В.</i> Меморативный ландшафт: опыт методологической рефлексии	50
<i>Прямикова Е. В.</i> Память в малом городе: опыт исследования полярных кейсов	61
<i>Беляева М. А., Ладыгина Т. А.</i> Условия конструирования и сохранения меморативных ландшафтов малых городов	73
<i>Вех А.</i> Исчезнувшие штетлы. Восстановление памяти об исчезнувших городах на территории бывшей Галицийской провинции	81
<i>Гарчик Б.</i> Польские традиции издательского дела и чтения в Казани (до 1918 г.)	91
<i>Грамотчикова Н. Б.</i> Реконструкция историко-культурного и меморативного ландшафта Ирбита по литературным и фольклорным материалам (вторая половина XIX – XX вв.).....	96
<i>Енина Л. В.</i> День Победы: динамика коммеморативных практик в ирбитской районной газете «Восход» в 1960–1980-е гг.	113

Раздел 2.

МУЗЕЙ В МЕМОРАТИВНОМ ЛАНДШАФТЕ ГОРОДСКОЙ СРЕДЫ

<i>Бекленищева М. В.</i>	
Музеи в малых городах: нормативы обеспеченности и проблемы учета ..	121
<i>Гергель Т.</i>	
Провинция с великой историей: музейный пейзаж памяти Сандомира	131
<i>Новикова С. А.</i>	
Формирование доступной среды в музеях малых городов: опыт Свердловской области	138
<i>Сальникова А. А., Мальцева И. А.</i>	
Музей счастливого детства как часть казанского меморативного ландшафта	143
<i>Трясучкина К. Д.</i>	
Проблемы создания и перспективы использования базы данных «Музеи малых городов России»	152
<i>Шевырин С. А.</i>	
Сохранение памяти о сложных вопросах истории музеем-заповедником «Пермь-36»	159
<i>Шихова О. Н.</i>	
Роль виртуального музея в переосмыслении историко-культурной памяти малого города	167
<i>Щепаньски Я.</i>	
Общественный музей Гомбинского края имени Славоя Фелицяна Складковского	178

Раздел 3.

РОЛЬ АРХИВОВ В ФОРМИРОВАНИИ МЕМОРАТИВНОГО
ПРОСТРАНСТВА МАЛОГО ГОРОДА

<i>Вайс Д.</i>	
Общественный архив «Старый Закшувек и его окрестности», а также «Палата памяти и региональных традиций» в Закшувекке как институты памяти	191
<i>Врубель А.</i>	
Роль архива в г. Томашув-Мазовецкий (филиал государственного архива в г. Петрков-Трыбунальский) в сохранении истории «малой родины»	201
<i>Магер Д.</i>	
Монастырь Св. Лейбовица, или Архив как центр локальной вселенной памяти	209

<i>Огуренко Е. В.</i> Архивные выставки в меморативном пространстве города в послевоенный период (на примере Государственного архива Свердловской области)	215
Раздел 4.	
ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ МУЗЕЕВ И БИБЛИОТЕК МАЛЫХ ГОРОДОВ	
<i>Гусева Е. С., Пуголовкина Н. А., Сарабанская Л. А.</i> Социальные партнеры библиотеки в сфере сохранения исторического наследия малой родины	225
<i>Демина Н. М.</i> Взаимодействие библиотеки и музеев городского округа Первоуральск в формировании и сохранении исторической памяти города: из опыта работы Центра краеведения ПМБУК «ЦБС» (г. Первоуральск)	230
<i>Ефимов А. А.</i> Геокешинг как инструмент поиска музеев	239
<i>Капианов Т. М.</i> Обновленная экспозиция Дома-музея имени Юрия и Валентины Гагариных	244
<i>Кибиткина Г. Н.</i> Интеграция архивов, музеев и библиотек. Из опыта работы Объединенного государственного архива Челябинской области	250
<i>Краева Л. А.</i> Роль университетского музея археологии в учебном процессе	256
<i>Негатина А. С.</i> Опыт создания выставки «Личности в истории Богдановича»	263
<i>Самохина Э. Г.</i> Можно ли оживить локальную идентичность?: инструменты, ресурсы, идеи	266
<i>Сырчин Р. В.</i> Интерактивное занятие как форма краеведческого образования: опыт работы инновационного культурного центра, г. Первоуральск	273
<i>Упорова М. А.</i> «Воля и труд дивные всходы дают»: страницы истории музея Нижнесалдинского металлургического завода	281
Сведения об авторах	284
Summary	291

SPIS TREŚCI

Przedmowa	16
-----------------	----

Rozdział 1.

DZIEDZICTWO HISTORYCZNO-KULTUROWE I KULTURA PAMIĘCI MAŁEGO MIASTA

Mazur L. N.

Małe miasta Rosji: metody kształtowania krajobrazu historycznego i kulturowego	20
---	----

Wiesielkowa N. W.

Krajobraz pamięci: refleksja metodologiczna	50
---	----

Prjamikowa E. W.

Pamięć w małym mieście: doświadczenie badania przypadków polarnych	61
--	----

Bieljajewa M. A., Ladygina T. A.

Uwarunkowania projektowania i ochrony krajobrazów pamięci małych miast	73
---	----

Wiech A.

Sztetle, które zniknęły. Przywracani pamięci o utraconych wsiach i miasteczkach w przestrzeni dawnej galicyjskiej prowincji	81
--	----

Garczyk B.

Polskie tradycje wydawnicze i czytelnicze w Kazaniu (do 1918 r.)	91
--	----

Gramatczikowa N. B.

Rekonstrukcja krajobrazu historyczno-kulturowo-pamiętkowego Irbitu na podstawie materiałów literackich i folklorystycznych (druga połowa XIX–XX w.).....	96
--	----

Jenina L. W.

Dynamika praktyki upamiętniania na łamach gazety miejskiej Irbitu w latach 1960–1980: obchody Dnia Zwycięstwa	113
--	-----

Rozdział 2.

MUZEUM W KRAJOBRAZIE PAMIĘCI ŚRODOWISKA MIEJSKIEGO

Bieklieniszczewa M. W.

Muzea w małych miejscowościach: standardy bezpieczeństwa i problemy finansowe 121

Giergiel T.

Prowincja z wielką historią: muzealny pejzaż pamięci o Sandomierzu 131

Nowikowa S. A.

Tworzenie strefy powszechnego dostępu w muzeach małych miast: doświadczenia regionu swierdłowskiego 138

Salnikowa A. A., Malcewa I. A.

Muzeum szczęśliwego dzieciństwa jako część kazańskiego krajobrazu pamięci 143

Triasuczkina K. D.

Problemy tworzenia i perspektywy wykorzystania bazy danych „Muzea małych miast Rosji” 152

Szewyrin S. A.

Zachowanie pamięci o skomplikowanych zagadnieniach historycznych przez muzeum-rezerwat „Perm-36” 159

Szichowa O. N.

Rola wirtualnego muzeum w budowaniu pamięci historycznej i kulturowej małego miasteczka 167

Szczepański J.

Spółeczne Muzeum Ziemi Gąbińskiej im. Sławoja Felicjana Składkowskiego w Gąbinie 178

Rozdział 3.

ARCHIWUM JAKO INSTYTUCJA I MIEJSCE PAMIĘCI

Wajs D.

Archiwum społeczne Dawny Zakrzówek i okolice oraz Izba Pamięci i Tradycji Regionalnej w Zakrzówku jako instytucje pamięci 191

Wróbel A.

Rola Archiwum Państwowego w Piotrkowie Trybunalskim Oddział w Tomaszowie Mazowieckim w gromadzeniu i ochronie świadectw historii małych ojczyzn 201

Magier D.

Klasztor św. Leibovitz, czyli archiwum jako centrum lokalnego uniwersum pamięci 209

<i>Ogurenko E. V.</i>	
Wystawy archiwalne w przestrzeni pamięci miasta w okresie powojennym (na przykładzie Archiwum Państwowego Obwodu Swierdłowskiego)	215

Sekcja 4.

Z DOŚWIADCZEŃ MUZEÓW I BIBLIOTEK MAŁYCH MIAST

<i>Gusjewa J. S., Pugolovkina N. A., Sarabanskaya L. A.</i>	
Partnerzy społeczni biblioteki w zakresie zachowania dziedzictwa historycznego małej ojczyzny	225
<i>Demina N. M.</i>	
Interakcja biblioteki i muzeów okręgu miejskiego Pierwouralska w kształtowaniu pamięci historycznej małego miasta: z doświadczeń Centrum Studiów Regionalnych w Pierwouralsku	230
<i>Jefimow A. A.</i>	
Geocaching jako narzędzie do wyszukiwania muzealiów	239
<i>Kapszanow T. M.</i>	
Odnowiona ekspozycja Muzeum Domu Jurija i Walentyny Gagarinów	244
<i>Kibitkina G. N.</i>	
Integracja archiwów, muzeów i bibliotek. Z doświadczeń Państwowego Archiwum Zbiorczego Obwodu Czelabińskiego	250
<i>Krajewa L. A.</i>	
Rola uniwersyteckiego muzeum archeologicznego w procesie edukacyjnym ...	256
<i>Niegatina A. S.</i>	
Wystawa muzealna „Osobowości w historii Bogdanowicza”	263
<i>Samochina E. G.</i>	
Czy można zrewitalizować tożsamość lokalną?: narzędzia, zasoby, pomysły ...	266
<i>Syrczin R. W.</i>	
Lekcja interaktywna jako forma nauczania historii lokalnej: doświadczenie innowacyjnego centrum kultury w Pierwouralsku	273
<i>Uporowa M. A.</i>	
„Wola i praca dają cudowne pędy”: z historii muzeum zakładu metalurgicznego Niżnaja Sałda	281
Informacje o autorach	288
Summary	291

ПРЕДИСЛОВИЕ

Изучение провинциального города представляет собой особую исследовательскую задачу. Большие города, особенно столицы – уникальны, малые города – похожи друг на друга, что не снимает задачу познания *genius loci* (уникального образа) провинциального города, отраженного в историко-культурном и меморативном ландшафте. Историко-культурный ландшафт города определяет его лицо и является результатом исторического развития, аккумулируя в элементах ландшафта следы времени. К ним относятся объекты и явления культурного наследия, имеющие материальную (памятники истории и культуры, природные памятники, индустриальное наследие) и нематериальную формы существования (культурные традиции, в том числе праздники, памятные даты, фольклор, мифология).

Меморативный ландшафт рассматривается как проекция историко-культурного ландшафта, непосредственно влияющая на содержание коллективной памяти и локальной идентичности. Он представляет собой совокупность мест (памятники историко-архитектурного и индустриального наследия) и институтов памяти (музеи, библиотеки, архивы), конструирующих пространство памяти, которое может не совпадать с границами города, расширяя или, напротив, сужая их. В совокупности все эти элементы формируют образ провинциального города, в котором сталкиваются динамика и статика, будущее и прошлое, искусственное и естественное, место и пространство, накладывая отпечаток на *genius loci* и локальную идентичность местного сообщества.

Институты памяти, наряду с властью, выступают акторами меморативного ландшафта, трансформируя историко-культурное наследие в уникальный образ, транслируемый местному сообществу и гостям города через публичные пространства, музейные экспозиции, культурно-массовые мероприятия, СМИ и другие способы коммуникации и активно участвуя в капитализации историко-культурного потенциала города.

Музеям отводится особая роль в формировании меморативного ландшафта. С одной стороны, музеи выступают как научные учреждения и аккумуляторы исторических знаний о прошлом, проводят

экспертную селекцию артефактов, исторических событий, присваивая им символические смыслы. С другой – музеи создают контактное, эмоционально заряженное пространство прошлого и настоящего, транслируя новым поколениям их образы. Выполняя функции социальной рефлексии, коммуникации и инжиниринга, музеи становятся одним из важнейших конструкторов исторической памяти и локальной идентичности городского социума.

Особое значение музеи приобретают в малых городах, где разнообразие культурной жизни концентрируется в ограниченном количестве центров – помимо музеев, это местные дома культуры, библиотеки, школы. Деятельность музеев разворачивается в тесном взаимодействии с другими очагами культуры и приобретает отличные от подобных учреждений в крупных городах черты – многопрофильность, упор на образовательные и воспитательные практики, инициативный характер создания фондов, ориентация на сохранение локальной истории.

Этим проблемам был посвящен российско-польский научный семинар «Меморативные ландшафты малых городов», проводившийся в рамках реализации гранта РФ «Музей малого города: множественность культур памяти (историко-социологический анализ)» 1–2 октября 2021 г. В нем приняли участие ученые, работники музеев, библиотек и архивов из разных городов России и Польши, в том числе Екатеринбург, Москвы, Перми, Челябинска, Казани, Оренбурга, Ялты, Выборга, Варшавы, Кракова, Люблина, Познани, Радзынь-Подляски, Седльце и др.

Структура сборника отражает основные направления работы семинара. В первом разделе представлены статьи, посвященные теоретическим и методическим вопросам изучения малых городов, начиная с историко-географической характеристики объекта исследования – малого города и уточнения понятия меморативный ландшафт, его содержания и структуры, методических аспектов исследования городов и заканчивая презентацией опыта реконструкции меморативного ландшафта на основе разных источников – фольклора, периодической печати, архивных документов.

Второй раздел сборника включает статьи, в которых с различных сторон с опорой на междисциплинарный подход рассматривается роль музея в формировании коллективной памяти, в том числе о сложных травматичных событиях прошлого. Важный аспект исследования связан с изучением вопросов о масштабах и степени влияния музейной среды на население города. Он пересекается с анализом доступности музейной среды для различных групп населения, роли новых технологий в расширении музейной аудитории и актуализации

музейного пространства. Отдельное значение имеет проблема учета музеев и методах выявления скрытой музейной сети, представленной официально незарегистрированными школьными, корпоративными, частными музеями. Они выступают активными агентами культурной жизни малого города, способствуя меморизации событий локальной истории.

Третий раздел посвящен анализу роли архивов в меморизации и актуализации историко-культурного наследия малого города. Выступая в роли хранилища документальной памяти, архивы не только обеспечивают ее сохранность, но и формируют коллективную память последующих поколений, поскольку история как наука опирается в первую очередь на сохранившиеся архивные документы. В этом контексте большой интерес представляет практика организации общественных архивов, которые можно рассматривать как альтернативу и дополнение к практикам комплектования государственных архивов.

Четвертый раздел сборника содержит сообщения «с мест», т. е. опыт работы провинциальных музеев, библиотек и архивов по сохранению историко-культурного наследия родного города и трансляции его образов молодым поколениям. Одним из наиболее заметных трендов в их деятельности выступает интеграция музейных, архивных и библиотечных ресурсов и технологий с целью достижения максимальной эффективности использования имеющихся фондов.

Аналитические и эмпирические материалы, научный и прагматический подходы, получившие отражение в статьях сборника, удачно дополняют друг друга, позволяя, с одной стороны, верифицировать теоретические выводы ученых, а с другой, обобщить практический опыт и особенности деятельности музеев, библиотек и архивов в малом городе. Участие в работе семинара польских специалистов дает уникальную возможность сравнения процессов формирования меморативного пространства малых городов в Польше и России, выявить общие тенденции и особенности.

Людмила Мазур

* * *

Город, провинция, «малая родина» – эти термины употребляются как в Польше, так и в России. В обеих странах есть схожие социокультурные явления, которые становятся предметом интереса ученых. Используя разнообразные методы исследования, эти явления можно подробно описать, а затем сравнить. Результаты сравнения тем более интересны, что в обеих странах существуют системные разли-

чия, разные социальные отношения, правовая среда и организационная культура. Они обуславливают специфику подобных институтов в наших странах, которая определяет содержание научного поиска.

Проблема «малой родины» – интересная тема, изучаемая в рамках разных научных дисциплин. Она поднимает вопросы, связанные с состоянием населенных мест, отношением к ним жителей, символами, сохраняющими память об этих местах и их влиянием на жизнь людей – как местных, так и приезжих. Результаты исследований используются местной и центральной властью для нужд так называемой исторической политики. Она сочетает в себе идеологические и эмоциональные элементы с факторами, способствующими усилению идентичности, чувства региональной гордости и личной востребованности, стимулируя саморазвитие личности. При этом большое значение имеет историческая память, поскольку она умножает силу и потенциал «малой родины» в противостоянии с глобализмом, угрожающем ее автономии и даже самому существованию.

Результаты исследований, проводимых в этой области в России и Польше, с одной стороны, способствуют сохранению существующего ландшафта памяти провинции, а с другой – задают направления для дальнейших научных исследований. Они способны внести собственный вклад в развитие этого сегмента национальной жизни постольку, поскольку аккумулируют локальные проявления идентичности небольших групп людей и находят выражение в деятельности провинциальных музеев, архивов и других организаций, находящихся в ведении государства и общественных организаций.

Историческая наука пока находится лишь на пороге изучения проблемы, обозначенной в названии настоящего сборника. Поэтому он является незаменимой основой для дальнейшего научного поиска.

Дариуш Магер

PRZEDMOWA

Studium miasta prowincjonalnego to szczególne zadanie badawcze. Duże miasta, zwłaszcza stolice, są wyjątkowe, małe miasta są do siebie podobne, co nie zwalnia z zadania rozpoznania ich *genius loci* (ducha tożsamościowego), odzwierciedlonego w krajobrazie historycznym, kulturowym i pamięci. Krajobraz historyczno-kulturowy miasta wyznacza jego oblicze i jest efektem rozwoju historycznego, kumulującego w elementach krajobrazu ślady czasu. Należą do nich obiekty i zjawiska dziedzictwa kulturowego posiadające elementy materialne (zabytki historyczne i kulturowe, pomniki przyrody, dziedzictwo przemysłowe) i niematerialne (tradycje kulturowe, w tym święta, pamiętne daty, folklor, mitologia).

Krajobraz pamięci jest postrzegany jako część krajobrazu historyczno-kulturowego, która bezpośrednio wpływa na treść pamięci zbiorowej i tożsamość lokalną. To zbiór miejsc (pomniki dziedzictwa historycznego, architektonicznego i przemysłowego) oraz instytucji (muzea, biblioteki, archiwa) budujących przestrzeń pamięci, która nie musi pokrywać się z granicami administracyjnymi, rozszerzając się lub – wręcz przeciwnie – zawężając je. Wszystkie te elementy razem wzięte tworzą obraz miasta prowincjonalnego, w którym zderzają się dynamika i statyka, przyszłość i przeszłość, sztuczność i naturalność, miejsce i przestrzeń, odciskając się na *genius loci* i tożsamości społeczności lokalnej.

Instytucje pamięci wraz z władzami pełnią rolę aktorów krajobrazu pamięci, przekształcając dziedzictwo historyczno-kulturowe w unikalny obraz przekazywany społeczności lokalnej i gościom miasta za pośrednictwem przestrzeni publicznych, ekspozycji muzealnych, wydarzeń kulturalnych, środków masowego przekazu i innych środków komunikacji oraz aktywnie uczestnicząc w kapitalizacji potencjału historyczno-kulturalnego miasta.

Szczególną rolę w kształtowaniu krajobrazu pamięci odgrywają muzea. Z jednej strony muzea pełnią funkcję instytucji naukowych i kumulatorów wiedzy historycznej o przeszłości, dokonują fachowej selekcji artefaktów, wydarzeń historycznych, nadając im symboliczne znaczenia. Z drugiej strony muzea tworzą kontaktową, naładowaną emocjonalnie przestrzeń przeszłości i terażniejszości, przekazując swoje obrazy nowym pokoleniom. Pełniąc funkcje refleksji społecznej, komunikacyjnej i inżynierskiej, muzea stają się jednym z najważniejszych konstruktorów pamięci historycznej i tożsamości lokalnej społeczności miejskiej.

Muzea nabierają szczególnego znaczenia w małych miejscowościach, gdzie różnorodność życia kulturalnego koncentruje się w ograniczonej liczbie ośrodków – lokalnych domach kultury, bibliotekach, szkołach i oczywiście muzeach. Działalność tych ostatnich przebiega w ścisłej interakcji z innymi ośrodkami kultury i nabiera cech odmiennych od muzeów w dużych miastach – wszechstronności, nacisku na praktyki edukacyjne i wychowawcze, kreowaniu funduszy, ukierunkowaniu na zachowanie lokalnej historii.

Zagadnieniom tym poświęcone było rosyjsko-polskie seminarium naukowe „Pejzaże pamięci małych miast”, które odbyło się w ramach grantu Fundacji Nauki Rosyjskiej „Muzeum Małego Miasta: wielość kultur pamięci (analiza historyczna i socjologiczna)” w dniach 1-2 października 2021 r. z udziałem naukowców, pracowników muzeów, bibliotek i archiwów z różnych miast Rosji i Polski, m.in. Moskwy, Permu, Czelabińska, Kazania, Orenburga, Jałty, Wyborga, Krakowa, Lublina, Poznania, Radzyńa Podlaskiego, Siedlce, Warszawy, itp.

Struktura książki odzwierciedla główne kierunki seminarium. W pierwszej części zaprezentowane zostały artykuły poświęcone zagadnieniom teoretyczno-metodologicznym w badaniu małych miast. Poczynając od historycznej i geograficznej charakterystyki obiektu badawczego – małej miejscowości – i doprecyzowując pojęcie krajobrazu pamięci, jego treści i struktury, aspekty metodologiczne, a kończąc na przedstawieniu doświadczeń rekonstrukcji krajobrazu pamięci na podstawie różnych źródeł – folkloru, czasopism, materiałów archiwalnych.

W drugiej części znalazły się rozdziały, w których z różnych perspektyw, opierając się na podejściu interdyscyplinarnym, badana jest rola muzeum w kształtowaniu pamięci zbiorowej, w tym o złożonych traumatycznych wydarzeniach z przeszłości. Ważnym aspektem opracowania jest badanie skali i poziomu oddziaływania środowiska muzealnego na ludność miasta. Krzyżuje się ona z analizą dostępności środowiska muzealnego dla różnych grup ludności, roli nowych technologii w powiększaniu sfery odbiorców muzeów oraz aktualizacji przestrzeni muzealnej. Osobno pojawia się problem systematyzacji muzeów i sposobów docierania do nierejestrowanych ekspozycji szkolnych, korporacyjnych, prywatnych. Funkcjonują one jako aktywni przedstawiciele życia kulturalnego małego miasteczka, przyczyniając się do upamiętniania wydarzeń z lokalnej historii.

Część trzecia poświęcona została analizie roli archiwów w upamiętnianiu i tworzeniu dziedzictwa historyczno-kulturowego małego miasta. Pełniąc funkcję repozytorium pamięci dokumentacyjnej, archiwa nie tylko zapewniają jej zachowanie, ale także formatują pamięć zbiorową kolejnych pokoleń, ponieważ historia jako nauka opiera się przede wszystkim na zachowanych dokumentach archiwalnych. W tym kontekście bardzo intere-

sująca jest praktyka organizowania archiwów społecznych, którą można uznać za alternatywę i uzupełnienie działań archiwów państwowych.

Czwarty dział monografii zawiera przekazy „z terenu”, czyli doświadczenia prowincjonalnych muzeów, bibliotek i archiwów w zakresie zachowania i przekazywania młodym pokoleniom dziedzictwa historycznego i kulturowego ich rodzinnego miasta. Jednym z najbardziej zauważalnych trendów w ich działalności jest integracja zasobów i technologii muzealnych, archiwalnych i bibliotecznych w celu osiągnięcia maksymalnej efektywności wykorzystania dostępnych środków.

Połączenie materiałów analitycznych i empirycznych, podejścia naukowego i pragmatycznego, odzwierciedlone w poszczególnych rozdziałach, z powodzeniem się uzupełnia. Pozwala to z jednej strony na weryfikację teoretycznych wniosków naukowców, a z drugiej na uogólnienie praktycznych doświadczeń działalności muzeów, bibliotek, archiwów w małym mieście. Ponadto udział naszych polskich kolegów w seminarium daje niepowtarzalną okazję do porównania procesów kształtowania się przestrzeni pamięci małych miast w Polsce i Rosji, identyfikacji wspólnych trendów i osobliwości.

Ludmiła Mazur

* * *

Miasteczko, prowincja, „mała ojczyzna” – wszystkie te terminy funkcjonują zarówno w Polsce jak i w Rosji. W obu państwach występują w gruncie rzeczy podobne zjawiska społeczno-kulturowe, które stają się dla naukowców przedmiotami badawczymi. Przez zastosowanie różnych metod badawczych możliwe jest dogłębne ich opisanie, a w następnej kolejności zastosowanie komparatystyki. Ich wyniki są tym ciekawsze, że w obu państwach funkcjonują odmienności ustrojowe, różne stosunki społeczne, otoczenie prawne, kultura organizacyjna. Powodują one, że podobne w naszych krajach instytucje mają swoją własną specyfikę, która przekłada się na zakres podejmowanych refleksji naukowych.

Problematyka małych ojczyzn to ciekawy temat, który może być rozważany przez różne dyscypliny naukowe. Analizuje się kwestie dotyczące ich kondycji, postawy mieszkańców, znaków utrwalających pamięć tych miejsc i ich wpływ na życie ludzi – tych miejscowych i przyjezdnych. Wyniki badań są zaś wykorzystywane przez administrację lokalną i państwową na potrzeby tzw. polityki historycznej. W jej ramach łączone są czynniki ideologiczne, emocjonalne z użytecznymi w celu umacniania tożsamości, poczucia dumy regionalnej oraz stymulowania wzmacniania kompetencji. To wszystko dopiero generuje czynniki pozwalające na samorozwój. Pa-

mięć historyczna ma w tym niezwykle znaczenie. To ona bowiem wzmacnia siłę i potencjał małych ojczyzn w starciu z globalną machiną zagrażającą ich autonomii, a nawet istnieniu.

Wyniki badań prowadzonych w tym zakresie w Rosji i w Polsce, z jednej strony utrwalają istniejący krajobraz pamięci prowincji, z drugiej strony wytyczają kierunki dalszych przedsięwzięć naukowych. Mogą one przyczynić się do rozwoju tego segmentu życia narodowego. Bowiern kumuluje ono w sobie wszystkie lokalne przejawy kultuwowania tożsamościowej pamięci małych grup ludzkich, których wyrazicielem są prowincjonalne muzea, archiwa, i inne podmioty prowadzone przez administrację i organizacje społeczne.

Jako że nauka historyczna jest dopiero na progu badań zakreślonych tematyką niniejszego opracowania, książka ta stanowi niezbędną podstawę do dalszych przedsięwzięć naukowych.

Dariusz Magier